

PRI(S)MENAME (APIE) KAI KURIUOS GRĮŽTANČIO / NE(SU)GRĮŽTANČIO EGZODO AUTORIUS, LEIDINIUS, FAKTUS, EPIZODUS:

1991.

Modernios lietuvių poezijos antologija „Žemė“ pakartotojo „Vyturio“ leidykla.

„ŽEMĖ“ – naujosios lietuvių poezijos antologija (Los Angeles, 1951), penkių generaciškai susiklaususių poetų (Kazio Bradūno, Henriko Nagio, Alfonso Nykos-Niliūno, Juozo Kėkšto, Vytauto Mačernio) kūrybos rinktinė. Redaktorius – poetas Kazys Bradūnas, įvado („Žmogaus prasmės žemėje poezija“ autorius – filosofas Juozas Girnius. Antologija atsirado neįgyvendinus sumanymo leisti almanachą, kuriame turėjo būti skelbiami ir prozos, dramaturgijos bei kritikos tekstai. Šią idėją tų pačių iniciatorių grupė (Bradūnas, Girnius, Nagys, Nyka-Niliūnas ir iš dalies Kaupas) realizavo po „Žemės“ pradėtame leisti (1952) žurnale „Literatūros lankai“. Abu leidiniai reprezentavo žemininkų-lankininkų sąjūdį, kuris, pranokęs kartos užmojus, vidiniu poezijos perorientavimo radikalumui tapo reikšmingas ir šeštojo dešimtmečio egzodo kultūrinei terpei, ir apskritai visos XX amžiaus lietuvių literatūros intelektualinio identiteto pokyčiams. Būdami skirtingų meninių prigimčių, tačiau vienijami generacinio ir intelektualinio apsisprendimo, žemininkai sutartinai modifikavo estetinės bei literatūrinės lietuvių pasaulėžiūros principus, naują patirtimi įsirašydami į kultūrinį Vakarų sociumą ir moderniai artikuliuotą meninių jo slinkčių paradigmą. Antologija tapo autentišku nonkonformistinės menininko laikysenos bei vakarietiškojų jos toposų branduoliu, lietuviškojoje žemės epistemoje susibordinavusiu egzistencinėms poetinio bei kultūrinio dramatismo ištarmėms. Tarpukario, karo meto literatūrinį paveldą žemininkai sulydė su pokarine vakarietiško idėjų prabūtimi, savo poezijoje jai suteikdami metafizinę likimiškosios reliatyvybės dimensiją. Žodis imtas vartoti kaip lingvistinė

egzistencinio turiningumo maksima, kuria buvo nutolta nuo tautinių literatūriškumo kanonų, tačiau beatodairiškai nesitapatinta ir su libidiniu Vakarų avangardo ekstremizmu. Žemininkams imponavo ne apnuogintos juslinio nervo išpažintys, į lietuvių raštiją įvesdintos J. A. Herbačiausko, o Mačernio neoklasikiniame kūrybos modelyje užmegztas meninio aristokratizmo ilgesys. Šio aristokratizmo buvo ieškoma kaip vakarietiškosios kūrybos tęstinumą pagrindžiančio analogo. Stengdamiesi užpildyti jo tuščią ertvę, žemininkai individualiai permė į prancūzų, anglosaksų bei kitas pasaulio literatūras įsismelkusį ontologinį subjekto nerimą. Ne komparatyvistiškai jį importavo, o suintensyvino lietuviškosios poetikos taisyklių, tiesų ir vaizduotės funkcijas, – vienu, ryškesnių pomaironinės retorikos linijų, visai atsisakydami, kitas (Jono Aisčio, Henriko Radausko) – originaliai transformuodami. Žodis jų eilėraštyje tapo ne juvelyriškai apdoroto vitražo komponentu (Nagys apie Radauską), o egzistenciškai sugestyvia erudicinio ekstatiško praktika. Modernaus *aš* atradimams subtiliai pritaikė egzilinio beiluziškumo ir stoisikos baigmės aritmiją. Egzilinę netekties savijautą troško perteikti kaip paradigminės esmės, sąmonės laisvės ir jos estetinio išsipildymo bei minorinės pilnatvės tvinksnius. Kalba žemininkams privalėjo virsti pačia meninio jaudulio akcija, o ne būti vien srovinę estetiką iliustratyviai aptarnaujanti priemonė. „Žemės“ žodis ne numiršta „į pasaulį pakeliui“, o plyšta it pumpuras, – tą pasaulį kultūriškai paveldėjusi bei gelmiškai jį absorbavusi *širdis*. Poetinis vaizdas minimaliai ironizuojamas, it pats savęs nepakeliąs egzistenciškai lemtingos atsakomybės kūnas (Nyka-Niliūnas). Poetas – gimtosios žemės mitinį aukurą kurstąs ir kūrybiškai atnašaująs kunigas (Bradūnas) arba tragią visos istorinės epochos dangų akyse nešiojąs piligrimiškasis argonautas (Kėkštas). Žemininkai tam tikra prasme kitaip

pagrindė ir rūšinę lietuvių poezijos stilišką. Bradūno baladiškumo emanacijose aprėpti panteistiniai agrarinio misticizmo ir drauge krikščioniškojo jų intonavimo apmatai. Jiems būdingas ne išorinės stilizacijos patosas ar saloninė dainuotinio melodingumo pynė, o archeologinė skverbtis į kolektyvines ritualinio archajiškumo paslaptis, – ypač kai šventadienišką harmoniją pažeidžia ne saviraidos dėsniumai, o politiškai nuožmi XX amžiaus svetimųjų materija. Sakramentinį *gimtosios žemės / kryžiaus* vienį sumodernina kruvinoji pokario *kaminų / kapinytų* rūstis. Nyka–Niliūnas metafiziškai elegizavo šias skilusias moderniojo *aš* situacijas bei mėlynomis langinėmis ornamentuotas egzistencinio horizonto atmintis. Kančios ir mirties kreacionizmą patalpino „ramios tuštumos“, metafiziniame žūties, siaubo ir apokaliptiškumo perspektyvų kosmose. Niliūniškasis „Žemės“ žmogus ir Europa jau atsidūrę integraliame ledinės nakties laike, kur Dievas – taip pat tik sunkus kultūrinį prisiminimų akmuo, tūnās moderniai migruojančiame literatūrinės eschatologijos žinyne. Kėkštas tokių žodį-akmenį kartais linkęs prometėjiškai sviesti atgal – nelyginant atsakymą dievams (taip sureaguodamas į brutalią epochą įsišaknijusių bevilčio nulemtumo apsiaustį). Nyka–Niliūnas dar kitaip artėja prie nulinio subjekto patirčių kaip aukščiausios metafizinio koeficiento įtampos – kad, „prisiekdamas“ egzistenciniam kalbinio bendravimo realumui, suformuotų ontinių prasmės išgyvenimų erudicinį respektą lietuvių literatūroje. Tragiški gyvenimo filosofijos invariantai, kur poetas – bežadė neišreikštų šauksmo galių psichograma (Kėkštas), kontaktavo su tokiu Nykos–Niliūno žodžiu – inkliuzine būties statikos arterija. Atliepdami F. Hölderlino, A. Rimbaud, G. Traklio, P. Valery bei kitų vakariečių tradicijoms, žemininkai prisidėjo prie indeterministinės estetikos įtvirtinimo lietuvių poezijoje bei kultūrinės atminties kaip kompendiuminių modernios subjekto laisvės formuluočių, neatsiejamų nuo entropinio / erozinio jų būti nubūtinančio pagrindo.

Žemininkų žodis – užpildytas ir istorinius kataklizmams apibendrinančio skausmingumo

(Kėkštas), ir žemės (namų) šventę orgiastiškai apiplaunančios švelnios pagoniškos charizmos šviesos (Bradūnas), ir galiausiai metafizinio knyginės (Rašto) kultūros slėgio bei bibliškai žmonijos kelią interpretuojančios vidinės transcendencijos nepakeliamybe (Nyka–Niliūnas). Archetipiniai jos pradmenys koduoti jau aslos, vaikystės ir kitų archajiškos kaimo bendruomenės, peizažinės jos buities žemiškumą nusakančioje topikoje. Šviesios vaikystės žemė antologijos autoriams tampa pažeidžiama prustiškai nenumaldomo bėgsmo, kurį įsubstantina globalus mirties ir rudens introspekcijų nuodas.

Savaip modifikuodamas patį žemės prasmių lauką, kiekvienas antologijos dalyvis atskirai ir visi drauge parengė bežemiškumo pasaulėjautos, tai yra nužemintųjų generacijos, metmenis. Tėvynę ir kalbą – relikvines politinės nepriklausomybės atramas – apipynė kultūrinio asociatyvumo, intelektualinės simbolikos ir refleksijos šifrais. Lietuviškieji laukai, gamta – tradicinė ūkininkų giminės paguoda – jau dalyvauja intelektualiai reinkarnuotame civilizacijos ir krikščioniškosios (miesto) kultūros visuotinyje. Kultūra smelkiasi į gyvenimą kaip naujoji nereligiškojo išpareigojimo religija, kuri tačiau dar labiau ištuština tolydžio apleidžiamą prasmės ir Dievo (it Eldorado šalies) siekiantį žemės gyventoją (Nyka – Niliūnas). Poezija – dieviškoji kalbos pasija – dar labiau aštrina vidinę subjekto nederinės briauną, kadangi žemė tampa sunkesnė nuo biblinės, intelektualumu įpavidalintos žmogiškojo liūdesio kultūros. Antologijoje artėjama prie artefaktinės poetikos, žemės kaip hermetiškai talpaus metafizinės entropijos aukuro, monistinio rinktinės ženklų – centro, kurį kursto beginklis pesimizmas bei involiucinė subjekto patirčių logika. Kultūra, tapusi erudicija į metafizinis šaltinius, optimizuoja vertikalųjį išėjimą tremtin, nebūtin ir mirtin. Todėl net rezistencinio patriotizmo motyvai antologijos eilėraščiuose tampa transemigraciniais vidinės dinamikos įvaizdžiais, biblinėmis mirusiųjų būties proformomis, herojiškuoju išėjimo / negrįžimo pasakos leitmotyvu (ypač dominuojant kultūrinei

vaizduotei bei vizionieriškajam formos tikslumui, o ne kanoniškiesiems jos taisyklingumo stereotipams). „Žemėje“ kultivuota vizijų žanro poetika, regėjimus suobjektyvinanti tvarkos introspekcija, būties gelmių žinojimą disciplinuojantis nušvitimas (O. Milašius, M. Prousto, F. Hölderlino patirties įspaudai Mačernio, Nykos–Niliūno eilėraščiuose). Mažiau vizionieriškas šia prasme Nagys, prie „Žemės“ antžemiškumo prisiliejęs konkrečiu istoriniu, o ne metafiziniu savo „bendrinio balso“ vaizdingumu (vėlesniuųjų gyvenimo ir kūrybos laikotarpiu pasisakymais bei tolstančia nuo VI dešimtmečio draugų laikysena Nagys kartais rodė beveik savo pakeileivingumą žemininkų (metafizikų-vizionierių) generacijos atžvilgiu).

Žemininkai (lankininkai) lietuvių literatūrai pasiūlė naują meninį diskursą: įveikti ne tik realybės, bet ir idealybės netekčių, Absoliuto traukos prasmų meilę. Mentališkai kitoks „Žemės“ tradicijos bei kūrybos modelis (įgyti atsparumo troškimui grįžti išėjus bei pasirengti vidinei paskutinio pralaimėjimo erai), modernizuojantis XX amžiaus poetinei minčiai, buvo įtakingas ir pačioje Lietuvoje, tačiau adekvačiau čia beveik neįsisavintas; pastaruosius dešimt metų dargi tiesmukai atakuotas pavienėje žiniasklaidoje (S. Geda „Šiaurės Atėnuose“), net kaltintas knygiškumu, nors tai greičiau diagnozė patiems kaltintojams, o ne „Žemės“ ydingumo interpretacija. Trukdė ir trukdo valstietiškai liaudinis sąmonės kanonas, svetimas ironiškajam, literatūroje „iš didžiosios raidės“ apgyvendintam vakariečio stoicizmui, niliūniškojo-eliotiškojo žmogaus – išduoto tuščiavidurio medžio – metaforoms, regimoms *bevaisiškumu* pažymėtose XX amžiaus intelektualinės kelionės magistralėse. Būtent jomis jau prieškarui panūdo žygiuoti būsimeji žemininkai su Mačerniu, Nyka-Niliūnu bei Kėkštu priešakyje.

Tokį „Žemės“ atvirumo pasauliui unikalumą „generacinio solidarumo“ ir individualaus kiekvieno žemininko santykio su ankstesnėmis literatūrinių kartų patirtimis aspektais antologijoje yra plačiai aptaręs jos įvado autorius filosofas Girnius.

1992.

XX amžiaus I pusės lietuvių poezijos raidai labai aktuali (seniai verta monografijos) Juozo Tysliavos figūra.

TYSLIAVA JUOZAS, gimęs 1902 metų lapkričio 1 dieną Geisteriškių kaime, Keturvalakių valsčiuje, Vilkaviškio apskrityje – miręs 1961 metų lapkričio 11 dieną Brukline (JAV). 1962 metų gruodžio 27 dieną buvo perlaidotas Vilniaus Rasose. Garsus poetas, redaktorius, visuomenės veikėjas.

Išraiškinga emocine maniera originaliai sulydęs neoromantinius, modernistinius bei avangardinius trečiojo dešimtmečio lietuvių poezijos ieškojimus, Tysliava pirmasis pademonstravo organišką iniciatyvą atsiplėsti nuo *samanotos lūšnelės* ir pagrindė ją išėjimo į kontekstinės literatūros atsinaujinimo platumas rizika. Tačiau, apžavėtas XX amžiaus epochinių modernybių, išlaikė romantinės prigimties bei savo poetinio balso moduliacinį autentiškumą.

Informaciją, žinutes bei pirmuosius eilivimus į spaudą siuntinėjo nuo 1917 metų, mokydamasis Vilkaviškio gimnazijoje. Nebaigęs jos įstojo į Nepriklausomos Lietuvos savanorių gretas. Intensyviai bendradarbiavo „Krašto balse“, „Sekmojoje dienoje“, „Varpe“. Vėliau — „Skaitymuose“, „Praduose ir žygiuose“, „Klaipėdos žiniuose“, „Gairėse“. Pasitraukęs iš kariuomenės, dirbo laikraštinių redakčių darbu Knygų leidimo komisijoje, Eltoje ir kt. Mokėsi suaugusiųjų gimnazijoje bei Universitete. Iki 1926 metų išleido pagrindinius savo poezijos rinkinius: 1922 – „Žaltvyksles“, 1923 – „Traukinį“, 1924 – „Nemuno rankose“, 1925 – „Aukso lyta“, 1926–, „Tolyn“. 1924-aisiais sudarė bei suredagavo regioninį literatūrinį almanachą „Sūduva“, skirtą rašytojams suvalkiečiams; šiuo laikotarpiu yra esmingai pridėjęs ranką prie Salomėjos Neries debiutinio rinkinio „Anksti rytą“ gimimo. 1925 metais išvyko į Paryžių studijuoti žurnalistikos. Ten gyvendamas 1926-aisiais išleido eilėraščių rinkinį prancūzų kalba – „Vėjų taurė“ („Coupe de vents“), kuriam įvadą parašė Milašius; sutelkė tarptautines

avangardines pajėgas įvairiakalbiame literatūros žurnalui MUBA (Mūsų baro apžvalga), kuriame dalyvavo J. Coucteau, H. Visnapuu, B. Jasenskis, A. Kurcijus ir kt. Nuo 1932 metų Tysliava gyveno JAV, 1933 – 1961 metais redagavo laikraštį „Vienybė“, paskelbė publicistikos straipsnių, 1939 – 1941 metais taip pat leido bei redagavo žurnalą „Lietuva“. Aktyvus JAV lietuvių bendruomenės veikėjas (ALTE, Lietuvių žurnalistų ir rašytojų draugijose). 1935 metais JAV paskelbta Tysliavos kūrybos rinktinė „Poezija“.

Tysliava lietuvių literatūroje padarė profesinę pradžią išorinei ir vidinei išdykaujančio talento tradicijai, įgalino kultūrinio kūrybos atvirumo bei dinamikos mostus, mieguistą literatūrinę aplinką šokiruodamas esteto braviūriškumu ir paperkančia komunikabilios jaunystės gracija. Poetinė Tysliavos individualybė, nepasiduodanti jai kaustančiam vertybiškumui, pastarąjį konvertuoja žaidybinės kilmės estetika. Su Dievu labinamasi it su kaimynu, mirtis poetiškai įžeminama (bet ne įžeidinėjama), prilyginama lekiančio vėjo plaštakiškumui, o pasaulio negandos regimos per smagią prievartos žavumo nekaltybę. Berniškos energijos pertekliai liejasi į viliokiškas bei valiūkiškas lietuviškojo Kazanovos, inteligentiško donžuanavimo, formas, atsparias Suvalkijos barbarų prasčiokiškumui ar stuobriškoms trečiafrontininkų avangardo gašlybėms. Ristūniško skrajūno repertuaras Tysliavos kūryboje labiau atitiko futuristinį „Keturių vėjų“ spektaklio 3 dešimtmečio Lietuvoje scenarijų, kuriame poetas archajiniam, prie praeities prikepusiam tautiečių mentalitetui intymiai piršo jį reformuosiančią civilizacinę radijo, kinematografo etc. neišvengiamybę. Tysliavos poezijoje prieš dangiškąją (taip pat ir tėvynės bei istorijos) realybę ne klaupiamasi, o bičiuliškai su ja susidraugaujama. Jaunystė – išlaisvėjusio, dangumi pabalnoto sparnuoto žirgo – poetinio pegaso metafora. Jaunystė kaip modernusis kūrybos prigimties ekvivalentas iki Tysliavos nebuvo tapusi lietuviškojo eilėraščio substancijos *spiritus movens*. Ji gyvatinga ne demonizmu ar metafiziniais refleksizmais, o inkrustuojama brangiomis vidinio jaunystės

portreto detalėmis: „šiandien rytą auksu lyta...“ Maironiškąjį poetinės frazės monumentalumą Tysliava (įkandin Kleopui Jurgelioniui) pervedė į gramatinius lengvumo ir lakumo tonus, polinkį į masyvų epiškumą keitė trumpumu bei imazinistine žodžio taupa, sunkiasvoriškumą – elegantišku grakštumu, realybės šiurkštų rupumą – žaismingu svajingumu, simbolistiškai šifruotas paslaptis – šokliu vaizduotės asociacijų miklumas, rūpintojėliška poetinės sąmonės uždaramą – atviros sielos ir pasaulyje jaukiai pritapusios ego individualybės giedra, spekuliatyvią sapnų mistiką – perregimu jaunystės žvilgsnio skaidrumu, o drovumo kompleksą išgyvendino imponantiška demokratinio kalbos atla paširdiškumo kokybe.

Tokį poetinį gaivalą Tysliava susiejo ne su egzistencinės metafizikos, siurrealistinių fantasmagorijų ar formalistinės technikos įmantrybėmis, o su angeliškomis, estetizmą ir avangardą jautriai sulydančiomis poetinio urbanizmo bei meninės bohemos patirtimis (Coucteau, J. Lipchitzo, P. Picasso ir kt. Paryžiaus avangardinio žvaigždyno atradimų pėdsakai). Tai leido lietuviškąjį talentą jau ne aukoti Tėvynei ar Dievui (arba jį pardavinėti), o disponuoti juo kaip genijaus valia, duotybe ar *dendi* laisvumo ženklais, kuriais pirmasis lietuvių literatūrinę bendruomenę intrigavo Herbačiauskas (nepaisant amžiaus skirtumo, jie abu 1923 metais planavo „Grižulo ratų“ žurnalą, rengė bendrus vakarus, erzindami juose literatūrinę Laikinosios sostinės miesčioniją). Tysliava svajingai aliteravo talento pasitikėjimu įelektrintą žodyną, kuriuo pasikliauja, o ne gūžiasi nuo jo dievų ir savigenialumo tema, rafinuoto estetizmo ir konstruktyvizmo bei kubizmo interpais nusišlifudamas iki veržlų melodingumą skaitytojui deleguojančių posmų („Mano deimantas“). Lyrinę balso prigimtį poetas kreipė ne folklorizmo versmėn (kaip L. Gira ar S. Nėris), o į paryžietiškam maestro būdingas šagališko stiliaus vaizduotės kvalifikacijas. Jomis išsiskyrė ne tik iš keturvėjininkų (džiaugsmo svaigulyje, pasak Milašiaus, nepamiršta ašarų), bet ir nubrėžė takus būsimiems ketvirtojo dešimtmečio reformatoriams – Radauskui ir net

poradauskiškiems žemininkų kartos poetams. Tysliava itin nusipelnė įrodydamas, jog lyrinės klausos talentas nebūtinai susmulkėja, jog jis yra ne lengvai asimiliuojamas, o pats mėgina susitramdyti iki emociškai ekspresyvios, tačiau tankios ir aštrios frazės deimanto... Deja, antrame kūrybinės biografijos tarpsnyje nuo literatūrinio maišto poetas atitolo, teprimindamas savo – „paskutinio prūsų atžalos“ – kilmę cikle „Tawa nouson“ (1954).

1996.

Periodikoje jau senokai skelbiami Rimos Pociūtės straipsniai (laukiame monografijos) apie XX amžiaus pradžios ne tik lietuvių egzodo literatūros, bet ir apskritai lietuvių literatūros modernizavimuisi įtakingą autorių Kleopą Jurgelionį.

JURGELIONIS KLEOPAS, poetas, literatūros kritikas, vertėjas, redaktorius. Vienas energingiausių pomaironinės reformos iniciatorių amžiaus pradžioje, darbavęs folkloristikoje, kalbotyroje, teatro, nacionalinės enciklopedijos leidybos srityse. Gimė 1886 metų sausio 17 dieną Virbališkiuose (Kupiškio rajone), mirė 1963 metų gruodžio 24 dieną Riverside (Kalifornija, JAV). Vaikystė ir ankstyvieji mokymosi metai prabėgo Lietuvoje, Latvijoje, taip pat Peterburge, kur 1903 metais baigė progimnaziją. Vaidino šio miesto lietuvių spektakliuose, kai kuriuos jų režisavo. LSDP narys, kalintas už aktyvų dalyvavimą 1905 – 1907 metų revoliuciniuose bruzdėjimuose (oratorius, tribūnas Lietuvoje ir Rusijoje). 1907 – 1908 metais Škotijoje redaguoja dvisavaitinį Britanijos lietuvių darbininkų laikraštį „Rankpelnis“. 1908 metais Krokuvos Jogailos universitete studijuoja kalbos dalykus, remiamas lenkų lingvisto J. Rozvadovskio; dar iš Peterburgo laikų pažinojo lietuvių kalbininkus K. Būgą, K. Jaunių, tad parašė straipsnių kalbos temomis jau gyvendamas JAV (čia atvyko 1908 metais). 1911 metais Čikagoje išleido „Medžiagą lietuvių kalbos fonetikai“ apie netoli gimtųjų vietų esančią Panemunėlio tarmę, taip pat „Deklamatorių“, o 1913 metais – „Mįslių knyga“. Kaip literatūros

kritikas, publicistas „Laisvojoje mintyje“ samprotavo apie M. K. Čiurlionį, amžiaus pradžios lietuvių rašytojus. 1919 metais Čikagos universitete įgijo teisininko kvalifikaciją, su pertraukomis advokato, tuo pat metu rūpindamasis lietuviškąja spauda: „Naujieņu“ dienraščio administratorius (1919 – 1923), „Tėvynės“ (1938 – 1941) redaktorius.

1911 metais pasirodė Jurgelionio folklorinė literatūrologinė studija „A. Vienožinskis ir jo dainos“, kur ryškinama dainuojamoji individualistinių šio poeto eilių tonacija, „jausmo pilnybės“ priešprieša sentimentaliam kitų autorių balso netikrumui, nurodomos kontekstinės A. Vienažindžio paralelės su pasaulio literatūra (G. G. Byronu, M. Lermontovu), nesutinkama su iki dabar gyvu P. Vaičiaičio bandymu vulgariai interpretuoti esminį Vienažindžio kūrybos persilaužimą. Jurgelionio literatūros sampratos pobūdis lygintinas su K. Puidos esė rinktinėje „Mūsų dainiai“ (1913) išsakytu inovaciniu XIX amžiaus lietuvių poetų vertinimu (į kurį taip pat iki šiol neįsiskaityta).

Paties Jurgelionio poetinė kūryba (rinkinys „Glūdi liūdi“. Chicago, 1916) reprezentuoja ir autoriaus ryžtą išvaduoti lietuviškąjį žodį iš „klasikinės“ ortodoksijos, ir pasiūlyti būsimų XX amžiaus lietuvių poezijos stilistinių išsiskojimų apmatų. Klaiduolė dvasia rikiavo „kitokių jutimų“ skalę, vitalinio erotizmo ir „liūdiničio liūdesio“ patirtį derindama su simbolizmo ir ekspresionizmo efektais. Makbetiškosios pragarmės (Jurgelionis 1915 metais išvertė W. Shakespeare'o tragediją „Makbetas“) atliepia archetipinėms mito atodangoms, tūnančioms tautiniame folklore (eiluota pjesė „Uždraustas geismas“. 1917). Atminties, tuštumos ir nirvanos jungtimis (Jurgelionis – vienas pirmųjų R. Tagorės vertėjų į lietuvių kalbą) siekė perteikti „plonomybių“ niuansus, kur bedugnio chaoso verpetai bazuotųsi modernia lingvistinio taupumo technika, savitai integruojančia liaudinės poetikos ir aforistinį rytietiškojo mąstymo minimalizmą. Šios intencijos buvo aiškiai formuluojamos kaip noras išplėsti ribotą lietuvių poezijai būdingų motyvų ir formų skaičių, angažuojantis pomaironinei žanrų įvairovei (nuo baladės iki

filosofinių apmąstymų eilėraščio modelio). Jurgelionis deklaravo poetinę kalbą, kurioje nuotaika išsiskaidytų kaip savaiminė būties ekspresija, bylojanti estetinį organišką formos veržlumą. Anglų romantizmo (W. Wordswortho) pamokos priderintos intelektualiai kamuoto prozinio eilėraščio bei daiktavardinių veiksmažodžių asocijuotai pauzių laisvei. Visa tai brėžė naujojo natūralumo kontūrus lietuvių poezijoje, kurioje Jurgelionis – „nerealizuotų galimybių poetas“ (V. Kubilius) – treniravo lietuviškojo folkloro, anglosaksiškojo imazizmo ir rytietiškųjų rubajatų koreliavimo tendencijas, tapdamas modernių XX amžiaus lietuvių poetinės kūrybos ieškojimų (nuo Tysliavos iki Radausko) pirmtaku.

1997.

Ne tik į diplomatinę Lietuvos kultūros tarnybą grįžo Ugnė Karvelis.

KARVELIS UGNĖ, gimusi 1935 metų birželio 1 dieną Noreikiškėse (netoli Kauno) – prancūzų kalba rašanti lietuvių prozininkė, vertėja, kritikė, žurnalistė, redaktorė, kultūros bei visuomenės veikėja.

Gimnaziją prancūzų dėstomąja kalba baigė Vokietijoje, kur atsidūrė su tėvais karui baigiantis (Petras Karvelis – žymus prieskario ekonomistas, finansininkas). Studijavo Sorbonos, Kolumbijos (Niujorkas) universitetuose.

Nuo 1959 metų apsigyveno Paryžiuje; dirbo dienraštyje „L'Express“, dvidešimt metų Gallimardo leidykloje redagavo Pietų Amerikos ir Rytų Europos rašytojų knygas. Žurnaluose „Le Figaro“, „Le Monde“ ir kt. yra skelbusi kritikos straipsnių, kūrusi radijo laidų apie užsienio literatūrą, parengusi dokumentinių televizijos filmų, reportažų apie 8-ojo dešimtmečio įvykius Lotynų Amerikoje (atgavus nepriklausomybę, ir Lietuvos žiniasklaidai pateikė informacijos apie J. Cortazarą, taip pat – žymius lietuvių egzodo kultūros bei rezistencijos veikėjus A. Mončį, J. Pajaujį).

Nuo 1993 metų spalio mėnesio Karvelis yra nuolatinė Lietuvos atstovė prie UNESCO. Į

prancūzų kalbą yra išvertusi S. T. Kondroto romaną „Žalčio žvilgsnis“ (1991), taip pat R. Gavelio, B. Vilimaitės, J. Ivanauskaitės novelių, M. Martinaičio, A. A. Jonyno, G. Patacko, A. Grybausko eilėraščių, įvairiuose leidiniuose yra rašiusi lietuvių kultūros ir istorijos apžvalgų.

1991 metais paskelbė romaną „Domain il n'y auce de frains“, kurį, į lietuvių kalbą išversta L. Rapšytės ir V. Bikulčiaus, spausdino „Metai“ (1992); 1997 autorizuotą vertimą išleido „Vagos“ leidykla. Romanui „Traukinių daugiau nebus“ būdingas beletrizuotas autobiografiškumas, Vakarų skaitytojujui perteikiantis politinių deformacijų išprovokuotus išpūdžius mažos lietuvaivės akimis. Iš panašaus pobūdžio literatūros Karvelis kūrinys išsiskiria subalansuotu pasaulėžiūrinių ir politinių reiškinių interpretavimu, nestereotipine tautinio valstybingumo peripetijų traktuote, lietuviškąją ir europinę rezistenciją, hitlerjugendo ir stalinizmo atmosferinį koloritą originaliai fokusuojančia pasakotojos savibranda. Ekstremalių aplinkybių rekonstrukcija sutankina vidinę vaikystės pasaulio regą bei klausą, svetimųjų ekspansiją suintensyvina biblinė išėjimo, klajūniškumo, susvetimėjimo ir kaltės perspektyva. Moderni ir neišvengiama deheroizacijos linija rašytojos romaną atbroja nuo lyrinės prozos, suartina su liberaliai imlaus bei intelektualiai guvaus vaikiško pasaulėvaizdžio išimtimis lietuvių literatūroje (S. Čiurlionienės „Šventmarėje“, B. Pūkelevičiūtės romanuose).

Sulaukėme nemažos dalies Jono Meko kūrybos. 1996 metais VDU įvyko poetui – filmininkui skirta mokslinė konferencija „Namai ir pasaulis“.

MEKAS JONAS, gimęs 1922 metų gruodžio 24 dieną Semeniškiuose, Biržų rajone, Papilio valsčiuje, – poetas, prozininkas, *undergroundinio* kino kūrėjas, kritikas. Mekas yra labiausiai iš lietuvių autorių įsiliejęs į XX amžiaus II pusės Vakarų meno kultūrą (1990 metais Japonijoje pasirodė Meko knyga “Three friends” apie Johną Lenoną, J. Ono ir J. Mačiūną; JAV 1996 metais su Cz. Miloszo įvadu anglų kalba publikuota

Meko knyga "There is no Ithaka"), natūraliai pritaipęs prie avangardiškai iškilaus ir drauge marginalaus jos tendencijų konteksto (nuo JAV valdžios ir cenzūros nemalonės VI dešimtmetyje Meka yra gyne S. Sontag bei A. Ginsberg), pelnęs tarptautinį rezonansą už originalią literatūros ir kino poetiką (David James. To free the cinema: Jonas Mekas and the New York underground).

Dar mokymdamasis Biržų gimnazijoje (ją baigė 1943-iaisais) debiutavo „Vyturyje“ (1936), be to, rašė ir „Žiburėli“, „Lietuvos Ūkininką“, „Jaunąjį ūkininką“. 1941–1942 metais darbavosi „Biržų Žiniuose“, straipsnių, prozos ir eilių paskelbė „Naujojoje Lietuvoje“, taip pat „Panevėžio apygardos balse“, kurį vokiečių redagavo; drauge su broliu Adolfu lankė J. Miltinio studiją; 1944-ųjų liepą abu išvyko į Vakarų. Pateko į Austrijos, Vokietijos priverstinių darbų lagerius, karo pabėgėlių stovyklas. 1945 metų vasarą atsidūrė Wysbadene (redagavo stovyklos informacinį biuletinį). 1946 metų kovo mėnesį su draugais (L. Lėtu – V. Adamkevičiumi, A. Landsbergiu) bei broliu Adolfu pradėjo leisti avangardinį žurnalą „Žvilgsniai“ (tešė Kaselyje; iki 1948 metų išėjo 4 numeriai). Kurį laiką 1946–1947 metais Mainzo universitete klausė filosofijos ir literatūros paskaitų; bendradarbiavo Vokietijoje leidžiamoje lietuviškoje spaudoje: „Mintis“, „Mūsų kelias“, „Mūsų viltis“, „Tėviškės garsas“, „Tremtinių Žinios“, „Žiburiai“, „Aidai“. Eilėraščių, novelių, straipsnių paskelbė savo redaguojamuose „Žvilgsniuose“ bei žemininkų leidinyje „Literatūros lankai“ (1952–1959) jau JAV, kur atvyko 1949 metų spalio mėnesį. Apistojęs Niujorke, dirbo fabrikuose, nuo 1950-ųjų su broliu ėmė filmuoti kultūrinį išievių gyvenimą. Mokėsi kino meno, pradėjo organizuoti avangardinių filmų festivalius, 1955 metais įsteigė, redagavo bei leido dvimėnesinį žurnalą "Film Culture"; bendradarbiavo amerikiečių bei Vakarų Europos kino periodikoje ("Intro Bulletin", "Village Voice"). 1970 metais įkūrė kino filmų archyvą *Anthology Film Archive*, dėstė kino meno institutuose. Mekas yra prestižinių mokslo ir akademių įstaigų garbės daktaras bei profesorius, tarptautinių kino festivalių laureatas,

apdovanotas reikšmingomis premijomis: Lietuvos nacionaline (1995), kino kritikų asociacijos (1997), P. P. Pazoninio (1997) ir kt.

Literatūrinę Meko kūrybą reprezentuoja eilėraščiai, novelės, esė žanro proza bei ankstyvuju laikotarpiu drauge su broliu parašytos trys pasakų knygos. Modernią jų pasakiškumo transformaciją keitė egzistenciškai koncentruoto išgyvenimo alegorija (novelė „Vilkas“, 1955), taip pat ekspresyvios kultūrinės psichoanalizės ir meditatyvaus įsiklausymo į akimirkos stebuklą jungtys (ciklas „Žmogus prie lyjančio lango“ (1997), kur „Laiškų iš Niekur“ (1996) dvasia individas ieško savęs atkariavimo bei išsilaiikymo būdų „neišmatuojamame niekame“. Poetinių šio turinio ir raiškos analogijų randama ir Meko eilėraščių knygose, priklausančiose vieningai, meikiškame fenomene originaliai išsiskleidžiančiai kinematografinio pasakojimo srovei. „Semeniškių idilės“, charakteringiausias Meko poetinio braižo rinkinys, paskelbtas 1948 metais su L. Lėto iliustracijomis, 1955 metais pakartotas „Aiduose“, išverstas į anglų ir japonų kalbas.

Mekas suformavo eilėraščių kaip daiktiškąjį panteistinę reminiscencijos įkūnį, kuriuo neorealistiškai (re)konstruojami gimtosios žemės, namų bei pokariniai *gimtosios Europos* landšaftai. Kvapas juose – daiktų pirmapradiškumo įrodymas, dokumentiškai tiksliai juslinės atminties relikvija. Tuo Mekas pakeitė estetinės pasaulėžiūros ir poetinės technikos kanonus, – ne kalbai kaip priemonei, o pačiam kalbėjimui suteikdamas funkcionaliai laiką fiksuojančio kadro savybes. Svarbi ne prasminė autorinių *aš* sutarčių režisūra, o betarpiškai tiesi prisiminimų kameros tėkmė, nesisikliaujanti metafizinėmis religinės / civilizacinės būties taisyklėmis bei antrinėmis arogantiškojo *mes* tiesomis. Meko žodis įgijęs apčiuopiamą pirmykščio dvelksmo aurą, kuria liečiamasi kaip vienintele tikra, spekuliatyvos refleksijos nedeformuota vidaus realybė. Būtent jos kvapas yra poetinė maginė, kalbėjimu prikeltos, daikte išsiskleidusios gyvybės archematerija. Destilizuotas epinis idilių žanras sugeria juslinio lytėjimo autentiškumą, eliminuoja išvestinės kultūros formų ir stilių reikalavimus,

pasiduodamas tik gamtinių užuominų virpesiams kaip metaforinį veiksmažodį vaduojančiai rankų — kalbančių gėlių (vaikų, jų žvilgsnių bei judesių) melancholijai („Gėlių kalbėjimas“ (1961). Poetinės eilėdaros ir technikos normatyvumą Mekas dekonstruoja iki vertikalių, varvekliskai lieknų žodžio morfologinės sandaros linijų, kuriomis išbudusi daiktų muzika laša per būties veidus, improvizaciškai liedsdamasi tyrumu it gėlės ar paprasto pavienio žodžio įtaigios įtakos vėduokle (giminytė su S. Prudomo, J. R. Jimenez, kartais – V. Šlaito lyrika). Joje skiemens kaip vaizdo faktūros krūvis, depoetizuoto dieneraščio / laiško ekstazė pastaruoju metu pereina į televizinių video pasijos žanrą (Nacionalinei TV atsiūsta dviejų dalių medžiaga). Tai ikicivilizacinio junglumo matmeniui paklūstas kultūrinio Rytų – Vakarų patyrimo atitikmuo. Vaizdinis verbalinis sudaiktėjusių kvapų melosas Meko kūryboje tikrovę moka lytėti natūraliu, intelekto nesužalotu, tačiau ir nepiktnaudžiaujančiu instinktyviu pašąmoninės žodžio pozicijos alsavimu (nors dieneraščiai ir *nervuoti*). Tokia Meko *undergroundinio* kinematografo ir literatūrinio autsaideriškumo esmė bei mekiškai pagrįstas jo „žmogaus be vietos“ konceptas (2001), plačiai girdimas konservatyvius stereotipus demitifikuojantis filmininko balsas; sodietiškas jo kilmės avangardizmas desubjektyvizuotu vaizdu priešinis unifikuojančiam ir tautinių, ir civilizacinių XX amžiaus II pusės kultūrinių getų normatyvizmui.

Per menkai Lietuva pažįstama su Jono Meko broliu Adolfu Meku.

Jis ypač įdomus lietuvių poezijos raidai rinkiniu „Une reverence“ (paanrašė „Balta ir sidabra“, 1949), kuriuo originaliai formuojama eilėraščio proza tradicija lietuvių literatūroje: instinktyvi esustinio vaizdo informacija remiasi Aisčio neoromantizmu, impresiniu stiliumi intyminama agrarinės kultūros savijauta, egzistenciškai moderninamas lyrinės kilmės peizažas.

1998.

Vytauto Kubiliaus „XX amžiaus lietuvių literatūros istorijoje“ (1994) galėjo būti nors paminėtas Venancijus Ališas, Lietuvoje ir Brazilijoje kunigavęs poetas, publicistas bei redaktorius.

VENANCIJUS ALIŠAS gimė 1908 metų gruodžio 2 dieną Ožkabių kaime, Vilkaviškio valsčiuje. Mirė 1975 metų birželio 6 dieną Maua mieste (20 km nuo San Paulo) Brazilijoje. Tikroji pavardė ir vardas – Aleksandras Arminas. Venancijus – antrasis poeto vardas, Ališas – Aleksandro iš Ožkabių trumpinys, padarytas analogiškai Prozininko A. Kriščiukaičio literatūriniam slapyvardžiui Aišbė, tai yra Antanas iš Būgnų. Ališas – poeto aušrininko Petro Armino – Trupinėlio (1853 – 1885), kilusio iš to paties valsčiaus Deksniškių kaimo, tolimas giminaitis.

1927 metais baigė Vilkaviškio „Žiburio“ gimnaziją (A. Vaičiuliaičio bendrąklasis), 1931 metais – Vilkaviškio (Gižų) kunigų seminariją, kur bendravo su A. Maceina. Vikaravo Keturvalakiuose, 1936 metais – Alytuje. 1937-ųjų kovo mėnesį visam laikui emigravo į Braziliją. Redagavo katalikišką žurnalą „Šviesa“. Sielovados darbą dirbo San Paulo, Joanapolio, Piracajus miestų lietuvių ir brazilų parapijose. Didžiausia svetur praleisto gyvenimo dalis susijusi su Maua miestu, kuriame *padre lituano* iš parapijos klebono tapo garbės piliečiu, kanaaninku, prelatu. Tarp brazilų įgijo autoritetą už ganytojiškus bei administracinius nuopelnus. Po mirties aikštė prie bažnyčios pavadinta *Pracą Monsenhor Alexandre Venancio Arminas*.

Gyvas būdamas parengė 5 eilėraščių knygas. Išleistas trys: 1938 metais — „Sao Bento varpai“. Lyrika. „Sakalas“. Sao Paulo — Kaunas; 1948 metais — „Pietų kryžius“. Sonetai. Sao Paulo; 1953 metais — „Cascata cristalina“. A. Vaičiuliaičio teigimu, „nors tituline puslapyje pažymėtas Sao Paulo, iš tikrųjų šį rinkinį išleido „Bendrija“ Hanoverio mieste, Vokietijoje“. Antrasis rinkinys – „Anapus“ – nors ir paruoštas leisti Lietuvoje, užsiliko tarp spaustuvės korektūrų dėl 1940 metų įvykių; paskutinio penktojo

rinkinio – „Saulės kalvarijos“ – poetas nespėjo išleisti. 1984 metais Ateities literatūros fondo lėšomis Čikagoje išėjo poezijos rinktinė „Anapus marių“ (redaktorius Bradūnas).

Debiutavo Venancijaus Ališo slapyvardžiu 1933 metais „Židinyje“. Poezija vientisa motyvais, temomis, raiška ir forma. Lietuviškąją vaizduotę siejo su Pietų Amerikos žemyno – „atogrąžų nakties“ – patirtimi, minties racionalumą – su skausmo ir slėpiningų pojūčių įtampa. Kultivavo soneto žanrą. Patriotiniai ir individualūs išgyvenimai savitai paliešti simbolizmo estetikos, kurią stiprino jausmo disciplinos, griežtos ritmikos ir muzikalumo elementais. Daug dėmesio skyrė poetinei struktūrai ir melodijai, ieškojo eilėraščio intonacinio, spalvinio ir funkcinio prasmės vieningumo. „Stiklinių gėlių“, „skambančių miškų“, „ledinių vakaro lelijų“ semantika sukūrė sintetinę dinamikos ir statiškumo poetiką (eilėraštis „Cascata cristalina“). Ja XX amžiuje originaliai gaivino ir tęsė maironinių klasikinės lietuvių poezijos modelį. Gamtinis ir religinis-intelektualinis pasaulėvaizdžiai lydosi į vieningą „gotiškų portalų“ architektoniką, kuri lietuvių lyrikoje įtvirtino Maironio, Putino, M. Gustaičio, F. Kiršos, iš dalies – A. Jakšto estetikos puoselėtą klasikinio eilėraščio ir „modernaus“ religinio turinio refleksiją. Vietomis Venancijaus Ališo kūryboje ją papildė bodleriškoji laisvos dvasios intymumo, romantinio mosto perspektyva, dėl brazilų lyriku M. Calves, de Almeidos ir kt. įtakos atsiradęs filosofinis meditatyvumas (eilėraštis „O extrangeiro“). Poetas skaitė vokiečių, rusų, lenkų, prancūzų, lotynų, portugalų kalbomis.

Venancijaus Ališo meniniam braižui artimi XX amžiaus lietuvių poetų A. Bukonto, B. Brazdžionio, A. Jasmanto-Maceinos, J. Juškaičio, R. Mikutavičiaus kūrybiniai ieškojimai. Gaila, ši įdomi recepcija veik niekam nerūpi.

Faksimilinį „LITERATŪROS LANKŲ“ leidimą 1998 metais parengė Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas; palankiai spaudoje jį sutiko R. Pociūtė, nepakančiai – S. Geda.

„LITERATŪROS LANKAI“ – 1952–1959 metais neperiodiškai ėjęs egzodo lietuvių literatūros žurnalas, kurio aštuonis didelio formato, modernių grafikų (M. Chagallo, A. Elskaus, Ž. Mikšio ir kt.) darbas iliustruotas numerius parengė grupė redaktorių (poetų, filosofų, kritikų). Medžiagos surinkimu, finansais, administravimu, Baltimorėje (JAV) rūpinosi Kazys Bradūnas, maketavimą bei spausdinimą, atliekamus Buenos Aires (Argentina), prižiūrėjo Juozas Kėkštas.

Žurnalas atsirado iš poetų (antologijos „Žemė“ (1951) autorių) intereso turėti savą tribūną. Žemininkų Bradūno, Nagio, Nykos-Niliūno ir kt. įsteigtas „poezijos, prozos ir kritikos žodis“ sulydė lietuviškojo kultūrvaizdžio ir meninės Vakarų metafizikos bei intelektualines pokario raidos tendencijas; literatūrą stengtasi traktuoti kaip individualybių raiškos laisvumo ir egzistenciškai užštrinto estetinio fenomenalumo dermę (jos akivaizdoje ne itin simpatizuota verbaliniams eksperimentams ar iracionaliojo avangardo stilistikai, – G. Stein tekstus A. Landsbergis prilygino žodinėms šaradoms, lietuvių rašytojui emigracijoje nebuvo patariama pereiti į anglų kalbą (K. Ostrauskas). Lankininkams imponavo meninės minties dramatiškumas kaip vidinė kūrybos liberalumo intencija, kuria būtų genetiškai atsiribojama nuo lietuvių literatūros evoliuciją trikdžiusių politinių bei pasaulėžiūrinių faktorių; užsimota ne stiprinti savitikslių konfrontavimą su palikimu bei vyresniaisiais, o kultivuoti filosofinį estetinį literatūrinės kūrybos pradą, modernios civilizacinės patirties bei kalboje „nusėdusio“ egzistencinio substrato savivoką. Todėl ir kūryba, ir ypač jos kritika žurnale išsiskyrė universalialia meninės prasmės argumentacija, teoriniu literatūrinių interpretacijų įdribiu, itin originalia ir aukšta mąstyto bei aksiologinio matmens kultūra.

Žurnalo aktyvas, VI dešimtmetyje tapęs žemininkų-lankininkų sąjūdžio (bei jiems prijautusiųjų, pavyzdžiui, Kaupo) branduoliu, nemanifestavo konkrečios estetinio grupiškumo programos, o visų pirma principingai gynė literatūrinio nepamainomumo teises, lietuvių rašytoją bei skaitytoją pratindami prie

autonomiškojo specifinės atsakomybės už kūrybą kaip absoliutinę vertybę modelio.

Nevienalytė kartos (atviros katalikybei, kairumui bei liberalumui) ir meninės autentikos samprata, patirtis bei literatūros atnaujinimo orientyrai, užmegzti prieskario Lietuvoje bei puoselėti pokario Vokietijoje, buvo sutelkti kūrybinės nepriklausomybės ir estetinio globališkumo koncepcijai: T. S. Elioto tekstų apie talentą ir tradiciją, taip pat jo poemos „Bevaisė žemė“ vertimo aktualizavimas, dėmesys gyviesiems Vakarų Europos literatūrų procesams – akivaizdi lietuviškųjų kūrybos konvencijų intelektualinės reformos ir profesinio gilinimo pastanga; ji siejosi su prioritetiniais *vertės* ir *minties* „reikalavimais“, pagal kuriuos kūriniui „draudžiama“ būti substanciskai silpnam (Nykos-Niliūno, Kaupo, J. Meko recenzijos bei straipsniai).

Egzistencializmas, kaip dvasinės Vakarų žmogaus pokario situacijoje reziumė, sumarinis jo gyvenimo filosofijos projektas, „Lankuose“ buvo papildytas egzilinės lietuvių savijautos bei kūrybinio jos invarianto unikalumu. Išsisiviedęs iš archajiškai stabilaus agrarinės būties ritmo, poetinis lietuviškųjų eilėraščių subjektas atliepė neišvengiamai susvetimėjimo ir prarasčių įtampai, savo bežemiškumu įsikomponuodamas į kataklizminę holokaustiškai išblokštųjų *nedalių* bei moderniai varijuojamą kultūrinį vakarietiškojo *nevermore* liūdesį (Nykos-Niliūno, Kėkšto, A. Mackaus, V. Šlaito lyrika).

Literatūrinis egzistencializmas kūrybą teorizavo kaip su religijos ir tautiškumo pasaulėžiūrinėmis bei ideologinėmis sistemomis angažuotai nesaistomą, bet savitai jas ištirpdinančią ekspresiją. Intelektualumas joje – modernios XX amžiaus Vakarų subjekto savivokos būvis apskritai: šią intenciją plėtojo ir žurnalui talkinę filosofai Maceina, Girnius, demonstruodami sąlytį su metafiziniu (religiniu) Vakarų laisvės prasmingumu bei moderniai modifikuotomis meninių sąjūdžių sugestijomis (dėmesys R. Marill-Albereso, J. Anouilho, H. Mishaux, A. Malraux, Cocteau, P. Claudelio, S. Quasimodo, G. Heymo, M. Heideggerio ir kt. kūrybai).

Todėl žurnale buvo skelbiami modernizmo ir vertybiškumo tapatybę maksimaliai liudijančių autorių (Rimbaud, A. Camus, H. Carossos, J. R. Jimenez, T. Williamso, F. Garcios Lorcoss, P. Celano, Miloszo, Traklio, D. Thomaso, W. Faulknerio ir kt.) vertimai, ieškant jiems prie tiesos kaip meninės laisvės priartėjusių lietuviškųjų prozos, dramaturgijos ir poezijos paralelių (V. Janavičius, A. Landsbergis, Mackus, Nyka-Niliūnas, Ostrauskas, A. Škėma ir kt.).

Bendrajai kritiškai pervertinimo strategijai tiko žurnalo pozicija nei lankstyvis prieš klasikos autoritetus, nei pataikauti saviems amžininkams; todėl ypač negailestingai buvo nuvainikuojamos kultinės figūros, šermeninės jų aureolės bei komisariškos kilmės pozos. Žurnalas išjudino literatūrinės ir šiek tiek akademinės (A. Greimo straipsniai) iniciatyvas, todėl dėmesingos kritikos susilaukė ne tik iš rašytojų, bet ir iš kitų egzodo bendruomenės sluoksnių.

P. S.

Apmaudu, kad per dešimt laisvės metų Lietuvoje pasirodė vos vienas A. Lingio veikalas; V. Kavolio „Lietuviškojo liberalizmo“ (1959) ar Škėmos jubiliejai netapo „nacionaline“ švente; informatyvi A. Sluckaitės studija apie J. Jurašą kai kam kėlė tik irzlias emocijas; įtartina, kad dar neišryškintą J. Brazaičio-Ambrzevičiaus literatūros mokslininko figūrą jau užstojo komplikuoatų politinių peripetijų šleifai; A. N. Dičpetris, Kaupas liko nepastebėti, su kitais (Pūkelevičiūte, P. Gaučiu, Mackumi, Ostrausku, Liūne Sutema, broliais Janavičiais, A. Landsbergiu, E. Cinzu, Šlaitu) lyg ir susipažinta, tačiau ne visada įtakingos partnerystės lygiu... Įvadai ir disertacijos apie juos netapo patyrimine mūsiškojo literatūrinio identiteto medžiaga, kaip ir „paskutiniųjų iš Lietuvos“ (J. Kelero, T. Venclovos ir kt.) kūriniai.

„Akiračių“ interviu su išeivių kultūros veikėjais (1969 – 1989) rinktinė taip ir vadinosi – „Pokalbių akiračiai“ (Vilnius, 1991). Sudarytojams rūpėjo kultūra be užbalzamuotų mumijų, Dievas istorijoje arba interesų laukai tarp K. Donelaičio ir Foucault, lietuviškosios savimonės horizontai iš L. Kołakowskio, A.

Rannito, Miloszo, E. Bojtaro perspektyvų. Pastarojo diagnozėms ypač derėjo būti išgirstoms (gaila, kad taip neatsitiko), kadangi per dešimtmetį Lietuvoje dar labiau paastrėjo vėluojančias literatūras dėsingai lydintys kompleksai, tai yra, anot E. Bojtaro, „tam tikros ideologijos perteklius“, „savęs apgaudinėjimas“ ir kitos perštinčios tautinės dvasios kūno ydos.

Katalikų Mokslo Akademijos leidykla išleido žymios ispanų literatūros tyrinėtojos, Wisconsin universiteto Madisone profesorės Birutės Ciplijauskaitės studijinių straipsnių rinktinę „Literatūros eskizai“ (Kaunas, 1992). Profesorės dėmesys lietuvių autoriams (nuo Binkio iki Jasukaitytės) harmonizuoja su pasaulinės kūrybos reiškinių analize (Garcia Lourin, G. Garcia Marquesas), kuria demonstruojama labai stipri išliekamosios (ir meninės, ir kritinės) vertės pajauta, neapsigaunant jokiais vienadieniškumo ekscesais, prieš kurių konjunktūrinę kilmę vis dėlto neatsilaikė kai kas iš kitų literatūrologinių rinktinių autorių, garbių pastarojo dešimtmečio egzodo jubiliatų.

„Metmenų“ laisvieji svarstymai 1959 – 1989“ (Vilnius, 1993) kavoliškai paradigminiu horizontu tirpdė lituanocentristinį kanoną, išryškindami modernizmo ir Dievo mirties teologijas, kurių dimensijomis gali būti regimi filosofų, literatūros kritikų, rašytojų ir egzilyje, ir Lietuvoje nuopelnai. Per dešimtmetį pakito pačių „Metmenų“ metmenys. Tačiau koks žurnalas tapo po Kavolio — kas beapsvarstys...

Neįkainojamas turtas — Vilniuje 1994 metais išleistas „Egzodo rašytojų autobiografijos“, parengtos A. T. Antanaičio. Kaip ir šio kritiko sudaryti „Išėivijos literatūros skaitiniai“ mokyklai, kur biografijos, kūriniai, ištraukos nuo P. Jurkaus iki Vydūno telpa po iškalingu pavadinimu „Kaip grįžtančius namo paukščius“ (Kaunas, 1997). Prie šio antologinio pobūdžio leidinių šlietūsi ir J. Jasaičio sudarytas antras tomas „Kas yra kūryba“ (Kaunas, 1992), kuriame randame egzodo autorių minčių apie literatūrą (I tomas aprėpė čia buvusius). Išskirtinis vaidmuo – R. Pakalniškio dialogams apie dvi poezijos šakas Lietuvoje ir išėivijoje, tai yra jo knygos „Poezijos kryžkelės“ (Vilnius, 1994) išleidimui.

Ne dėl to, jog tai paskutinis žinomo literatūrologo (mirusio 1994 metais) darbas, o kad reprezentatyviai išsamus lietuvių literatūros čia ir už Atlanto kontaktų bei sąlyčių vaizdas, autentiški abiejų pusių balsai, kurie susikalbėjimo /aiškinimosi pretekstu daugeliu atvejų reikšmingesni už subjektyvistiskus vieno kurio autoriteto verdiktus, tendencingai atrinktus, nors ir monografiškai apipavidalintus. Tačiau pasitaikė, jog, ipratę prie ideologinio spaudimo retorikos, kai kurie naujosios kartos komisariūkiškiei begėdiškai ir nevykėliškai maitojo Pakalniškio triušą.

Keistoka, kad Kubiliaus „XX amžiaus lietuvių literatūros istorijoje“ (Vilnius, 1995) kaip literatūros kritikas Nyka-Niliūnas personaliai kažkodėl neišskiriamas. Todėl jo recenzijų ir straipsnių rinktinė, 1996 metais išleista „Baltų lankų“ leidyklos, įgyja ypatingos reikšmės ir svorio. Mat tai – rimta teorinė ir drauge pakankamai manifestacinė vertinamųjų Nykos-Niliūno tekstų visuma, nukreipta prieš tokią tradiciją, kuri bėra tik kūrybiškumą sekinantis normatyvizmas arba paprasčiausiai „aiški nesąmonė“, tad ją Nyka-Niliūnas meistriškai demaskuoja tomis *realiomis* meninio išgyvenimo paieškomis, kurioms lig šiol totaliai alergiškos kai kurių lyderiaujančių Lietuvos poetų ir kritikų smegenys.

Išskirtiniais lituanistinės literatūrologijos faktais vertėtų laikyti Čikagos Ilinojaus universiteto profesorės V. Kelertienės diagnostinį straipsnį „Lengvai pučia keturi vėjai lietuvių literatūrologijoje“ (Metai. Vilnius, 1997. Nr. 5. P. 80 – 87), taip pat profesorės V. Skrupskelytės interviu „Pasigendu aštrios minties“ žurnale „Naujasis židiny“ (1997. Nr. 5 – 6) bei smagią R. Šilbajorio ironiją lietuviškojo agrikultūrinio fundamentalizmo tema, skirtą Viktorijos Dajutytės ir Elenos Bukelienės vadovėliui (Naujasis židiny / Aidai. 1997. Nr. 1 – 2. P. 80 – 84). Kanonizuotas šio vadovėlio spragas taikliai užčiuopia ir A. Kruševičiūtė (ten pat).

Vis dėlto lituanistinė Lietuva ne tik grįžta, bet ir energingai joje šaknijasi kultūrologinis VYTAUTO KAVOLIO palikimas, iš kurio mieli

tautiečiai gali „mokyti“ jiems dažniausiai nepakeliamo liberalizmo. Todėl Kavolio atminimui skirtame leidinyje „Vytautas Kavolis: asmuo ir idėjos“ (Vilnius, 2000) įdomiai save pateikia kai kurios žymios literatūros pedagogės, priverstos vaidinti kavoliškai laisvas natūras net tada, kai yra tik stabiliai pedantiškos konjunktūrinio kūrybos muziejaus salių prižiūrėtojos.

Ramutis Karmalavičius

Publikacijai autorius panaudojo bei praplėtė kai kuriuos „Lietuvių literatūros enciklopedijai“ (Vilnius, 2001) skirtus savo tekstus apie egzodo rašytojus.